

Boekbespreking

R.H. de Bruyne (2004). *Veldgids Schelpen*. KNNV Uitgeverij & Jeugdbondsuitgeverij, Utrecht, 224 p. ISBN 90 5011 140 8.

Te koop bij Natuurpunt (Graatakker 11, 2300 Turnhout; tel. 014/472956; www.natuurpuntwinkel.be), de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming (JNM, Kortrijksepoortstraat 192, 9000 Gent; tel. 09/2234781; www.jnm.be) en de betere boekhandel. **Kostprijs € 24,95 (of € 22,46 voor JNM- en Natuurpuntleden), eventueel te verhogen met portkosten.**

Deze 'stevige' gids over de schelpen van de Zuidelijke Noordzee zag eind 2004 het daglicht. Naast letterlijk 'stevig' is de inhoud ervan dat ook omdat het een vrij volledig overzicht geeft van de schelpdragende recente mollusken van de Nederlandse, Belgische, Duitse (inclusief Helgoland) en Zuid-Deense kusten. De tijd van de arbitraire 'nationale' fauna's loopt ook hier gelukkig op zijn einde.

Bij de bespreking van de soorten worden onder de rubriek 'voorkomen' vaak interessante wetenswaardigheden vermeld. Zo ook of een betreffende schelp als fossiel uit het Eemiaan (in het boekje wordt nog het Franse 'Eemien' gebruikt) of het Holocene op het strand te vinden is. Dit attendeert de verzamelaar erop dat alles wat op het strand aan schelpen ligt niet per se (meer) vóór de kust hoeft te leven. Wellicht ware het in dit verband ook goed geweest om ergens te verwijzen naar de in de maak zijnde nieuwe 'Atlas van de fossiele schelpen van de Nederlandse stranden en zeegaten'. Dit lijkt mij waardevolle informatie voor mensen die gruisonderzoek willen doen en weinig op de hoogte zijn van fossiele soorten. Dat tegenwoordig veel stranden opgespoten zijn met zand van vaak heel ver uit de kust, en een vertekend beeld geven van wat anders op 'natuurlijke' wijze zou aanspoelen, lijkt mij tevens het vermelden waard (bijvoorbeeld onder rubriek 4 'Schelpen verzamelen').

Om begrijpelijke redenen werden een aantal recent ontdekte, kleine en zeldzame, ver uit de kust levende soorten, met name *Vitreolina antiflexa*, *Ondina divisa*, *Semierycina nitida*, *Turbonilla pusilla*, *Roxania utriculus* en *Tellimya tenella* (vgl. Daan *et al.* 2001, 2004) niet opgenomen. Ook hier echter zou een verwijzing ernaar (ten behoeve van de volledigheid) niet misstaan hebben. Van de naaktslakken en de inktvissen zijn slechts de meest voorkomende opgenomen. In de literatuurlijst worden evenwel de KNNV-tabellen van respectievelijk Swennen (1987) en Lacourt & Huwae (1979, moet zijn 1981) vermeld, die soelaas kunnen bieden voor wie meer informatie wil over deze groepen. Lovenswaardig is dat de auteur het verzamelen van levend materiaal (*in situ*) afraadt en, als dat toch nodig zou zijn, vraagt om de vindplaats en haar omgeving te

respecteren. Hij beveelt aan om in eerste instantie aangespoeld materiaal op het strand te verzamelen.

De handige dichotome tabel, met fijn afgewerkte duidelijke tekeningetjes erbij, is een goede steun voor beginners om te 'leren' kijken naar schelpen. De prachtige kleurenfoto's (vanwege hun scherpte en de 'warme' belichting die ze een poëtische 'teinte' geven, en de schelpen als het ware tot juweeltjes maken) en een kernachtige, nauwgezette bespreking (op dezelfde pagina) van de soorten maken het boekje erg gebruiksvriendelijk. Ook gewoon als 'kijkboekje' functioneert deze veldgids bij mij heel goed.

In België wordt de laatste jaren onderzoek gedaan naar de epifauna van scheepswrakken. Hieruit blijkt dat deze vaak mollusken herbergen die typisch zijn voor rotskusten. Vanwege het grote aantal van dergelijke wrakken lijkt het mij zinvol om dit te vermelden onder rubriek 3 bij 'rotskusten' (p. 15).

Het Belgische kustgebied (het zuidelijke gedeelte van Gilson's 'Mer Flamande') heeft vanwege haar geografische ligging ten opzichte van Het Kanaal een specifieke dynamiek en daardoor ook eigen karakteristieken wat betreft de schelpenfauna (vgl. het voorkomen van de messchede, de recente toename van de wijde- en de grote mantel, enz.). In dit verband mis ik in de veldgids de opname van de 'smalle otterschelp' *Lutraria angustior*, welbekend van de Belgische westkust. In Nederland blijkt deze soort trouwens ook sporadisch (vóór de kust) te zijn vastgesteld (vgl. Moerdijk 2005). Zij wordt slechts terloops vermeld bij de bespreking van de gebogen otterschelp *Lutraria magna* (p. 169). De problematiek rond de kleine zwaardscheden *Ensis ensis ensis* en *E. ensis phaxoides* blijft ook hier nog aanslepen (vgl. Moerdijk 2000). Zoals in het boekje tevens gesuggereerd wordt is 'phaxoides' mogelijk gewoon een 'brede' eco(kust)vorm van *E. ensis*. Ze als ondersoort beschouwen lijkt mij moeilijk houdbaar omdat het verspreidingsgebied van beide 'ondersoorten' samenvalt. Wie waagt het openlijk om 'phaxoides' af te voeren naar het land van de ecomorfen?

Ook de splitsing in ondersoorten van de tapijtschelpen *Paphia aurea aurea* en *P. aurea senescens* wordt aangehouden terwijl sinds lang is aangetoond dat het om éénzelfde soort gaat (vgl. Lorié 1887, Brouwer 1941, Nolf 1973). Het enige verschil tussen de twee vormen is dat 'senescens' groter wordt. Van de Middellandse Zee zijn echter grote exemplaren van *P. aurea* bekend en beschreven als variëteit 'major'. Naast deze laatste is er nog een amalgame variëteiten (naar kleur en vorm) van de soort bekend, wat wijst op de grote variabiliteit van *P. aurea* (vgl. Bucquoy *et al.* 1893). Misschien ook heeft de oorspronkelijk uit het Jong-Tertiair (Mioceen?-Pliocene) van het Middellandse Zee-bekken beschreven 'senescens' helemaal niets te maken met de vermeende 'senescens' uit het Noordzee-bekken (vgl. Cocconi 1873, Sacco 1900, Cerulli-Irelli

1908, Gignoux 1913). De hier beschouwde ondersoort kan wellicht rustig doorgaan als een wat groter wordende (te wijten aan toentertijd voorkomende 'optimale' leefomstandigheden) fossiele 'aurea' uit het Eemiaan.

Een ander 'splitprobleem' is dat tussen de grote strandschelpen *Mactra corallina cinerea* en *M. corallina plistoneerlandica*. Eerstvermelde als de recente platte en dunschaliger vorm uit de Noordzee, de tweede als de bollere dikschaliger fossiele vorm uit het Eemiaan. Zoals de auteur ook aangeeft kan *Mactra corallina* uit Zuid-Europa soms vrij robuust zijn en verschilt ze in dit opzicht niet van onze 'plistoneerlandica'. Anderzijds zijn ook meer dunschalige exemplaren uit deze regio bekend. Het (dikwijls schijnbaar) forser karakter van 'plistoneerlandica'-schelpen wordt ook enigszins benadrukt door hun conserveringstoestand (grijs, ondoorschijnend, enz.). Mijn ervaringen met 'plistoneerlandica' van de opgespoten terreinen te Zeebrugge leren me dat de soort lang niet altijd zo robuust is. Omdat het afsplitsen van soorten eindeloos is en een overzichtelijke kijk niet altijd bevordert, is het misschien aan te raden om al het Europese materiaal te beschouwen als *Mactra corallina* (tegenwoordig duikt de naam *Mactra stultorum* echter weer op), inclusief de fossiele exemplaren uit het Quartair van het Noordzee-bekken (vgl. Lucas 1974, Backeljau 1986). Laten we er de hier en daar aanwezige kleine verschillletjes maar gewoon bijnemen; het is de illustratie van een 'dynamisch' soortbegrip, en hoe 'Moeder Natuur' niet zomaar in hokjes te vatten is.

Over de juiste wetenschappelijke naamgeving van de Amerikaanse zwaardschede is vermoedelijk nog geen consensus bereikt. Is *Ensis americanus* een synoniem van *E. directus*? Is *E. directus* een louter fossiele soort? De bijdrage van van Urk (1972) hierover (en vermoedelijk bepalend voor de gehanteerde naamgeving) is naar mijn mening nog onvoldoende 'helder'; met een aantal beweringen van deze auteur kun je nog té veel 'alle kanten' op. Amerikaanse boekjes gebruiken daarentegen nog steeds de naam *E. directus* voor de Atlantische recente vorm. Waarom tot nader order ook niet gewoon *E. directus* blijven gebruiken net zoals in de meeste ons omringende landen? Het genus heeft in de literatuur al voor zoveel verwarring gezorgd!

Genetisch onderzoek van de laatste twee decennia heeft inderdaad verschillen aangetoond tussen de Middellandse Zee- en de Atlantisch-Baltischevorm van de brakwaterkokkel. Mariani *et al.* (2002) besluiten echter dat binnen het *Cerastoderma glaucum*-complex geen expliciet duidelijke 'ondersoorten' zijn te onderscheiden. Het gebruiken van de naam *Cerastoderma lamarcki* voor onze inheemse brakwaterkokkel wordt hierdoor problematisch. Daarenboven zitten we ook nog met ons fossiel materiaal uit het Eemiaan en het Holeceen, waarvan geen genetisch materiaal voorhanden is en dus nooit zal kunnen uitgemaakt worden tot welke 'ondersoort' dit behoort. Redenen om toch de 'conservatieve' nomenclatuur aan te houden en onze brakwaterkokkel *C. glaucum* te blijven noemen.

Vermoedelijk restjes uit een vroegere tekst en in de proefdruk over het hoofd gezien, zijn bij de ovale- en stevige strandschelp de verwijzing naar 'tweede foto bij 181/182'; het is mij een raadsel waar dit op betrekking heeft.

Gelukkig worden bij de Nederlandse naam van veel kleine soorten opnieuw verkleinwoordjes gebruikt, in tegenstelling tot de 'officiële' Nederlandse naamlijst (de Bruyne *et al.* 1994) waar zij systematisch geweerd werden. Nu mogen we weer spreken van opgezwollen brakwaterhorentje, vliezig drijfhorntje, stomp buishorentje, zeepshorentje, tweetandschelpje, De gekielde cirkelslak en de platte cirkelhoren, niettegenstaande zij slechts 2 à 3 mm groot worden, kregen het diminutief echter nog niet toegewezen.

In de literatuurlijst vind ik geen enkele Belgische publicatie. Een minimum van twee zouden er toch op hun plaats zijn : de 'Lijst van de recente mariene mollusken van België' van Thierry Backeljaou (1986) en, net zoals Het Zeepaard en Sepia erin staan, de jaargangen van 'De Strandvlo'. Jammer ook dat in de rubriek 'adressen' De Strandwerkgroep België niet is vertegenwoordigd. Belgische gebruikers van het boekje die niet op de hoogte zijn van het bestaan van onze vereniging blijven hierdoor verstoken van nuttige informatie.

Twee eerder verschenen besprekingen (Voortman 2005, Wesselingh & Meijer 2005) nemen nog een aantal andere aspecten van deze veldgids onder de loep.

Echter, commentaar leveren is gemakkelijk, maar een boekje van dergelijk 'formaat' in elkaar steken vraagt veel meer energie en creativiteit en verdient daarom ook bijzondere lof. Mijn felicitaties aan de auteur Rykel de Bruyne en de beide uitgeverijen. Ik ben er van overtuigd dat voor heel veel mensen die schelpjes verzamelen op het strand dit boekje van onschatbare waarde zal zijn. Ik hoop ten stelligste dat zij er evenveel genoeg aan mogen beleven als ik, 35 jaar geleden, aan mijn Bob Entrop 'Schelpen vinden en herkennen' heb beleefd: het plezier van het determineren en het ontdekken van de gevarieerde vormen- en kleurenrijkdom bij schelpdieren.

Literatuur

- BACKELJAU, Th., 1986. Lijst van de recente mariene mollusken van België. *Studiedocumenten van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen* 29: 1-110.
- BROUWER, J., 1941. Over de werkelijke verschillen tussen *Paphia senescens* COCC. en *Paphia aurea* (GMEL.). *Basteria* 6(3-4): 37-48.

- BUCQUOY, E., Ph. DAUTZENBERG & G. DOLLFUS, 1893. Les mollusques marins du Roussillon : Veneridae, Petricolidae. *Bulletin de la Société d'Études Scientifiques de Paris*, Tome I, 9: 389-450, 8 pl.
- CERULLI-IRELLI, S., 1908. Palaeontographia italica. Fauna malacologica mariana, Parte seconda : Leptonidae, Galeommidae, Cardiidae, Chamidae, Cyprinidae, Veneridae. *Memorie di Paleontologia* 14: 1-63, 12 pl.
- COCCONI, G., 1873. Enumerazione sistematica dei molluschi Miocenici e Pliocenici delle provincie di Parma e di Piacenza. *Memorie della Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna*, Serie Terza, 3: 409-782, 11 pl.
- DAAN, R., G.C.A. DUINEVELD, M.S.S. LAVALEYE & M. MULDER, 2001. Four marine mollusc species new to the Dutch recent fauna. *Basteria* 65(4-6): 93-99.
- DAAN, R., M.S.S. LAVALEYE & M. MULDER, 2004. Three marine mollusc species new to the Dutch recent fauna. *Basteria* 67(4-6): 149-152.
- DE BRUYNE, R.H., R.A. BANK, J.P.H.M. ADEMA & F.A. PERK, 1994. Nederlandse naamlijst van de weekdieren (Mollusca) van Nederland en België. Backhuys, Oegstgeest, 149 p.
- GIGNOUX, M., 1913. Les formations marines Pliocènes et Quaternaires de l'Italie du Sud et de la Sicile. *Annales de l'Université de Lyon, Nouvelle série, I. Sciences, Médecine* 36: xxiv + 693 p., 21 pl.
- LACOURT, A.W. & P.H.M. HUWAE, 1981. De inktvissen (Cephalopoda) van de Nederlandse kust. *Wetenschappelijke Mededelingen van de KNNV* 145: 1-32.
- LORIÉ, J., 1887. Contributions à la géologie des Pays-Bas: III. Le Diluvium plus récent ou sableux et le système Eemien. *Archives du Musée Teyler, Haarlem, Série 2*, Tome 3, p. 104-160, pl. 5-7.
- LUCAS, M., 1974. The Mactridae of European coasts. *La Conchiglia* 6(9-10) (67-68) : 3-19.
- MARIANI, S., V. KETMAIER & E. DE MATTHAEIS, 2002. Genetic structure and gene flow in *Cerastoderma glaucum* (Bivalvia: Cardiidae): evidence from allozyme variation at different geographic scales. *Marine Biology* 140: 687-697.
- MOERDIJK, P.W., 2000. Zwaardscheden en mesheften. *Tabellenserie van de Strandwerkgemeenschap* 29: 1-19.
- MOERDIJK, P., 2005. De Smalle otterschelp, *Lutraria angustior* Philippi, 1844 in Nederland. *Het Zeepaard* 65(3): 80-85.
- NOLF, D., 1973. Mollusken uit het marien Kwartair te Meetkerke (West-Vlaanderen, België). *Natuurwetenschappelijk Tijdschrift* 55(4-6): 97-120.
- SACCO, F., 1900. *I molluschi dei terreni Terziarii del Piemonte e della Liguria : Parte 28 - Isocardiidae, Cyprinidae, Veneridae, Petricolidae, Cyrenidae e Sphaeridae*. Librai della Ra Accademia della Scienze, Torino, 98 p.

- SWENNEN, C., 1987. De Nederlandse zeenaaktslakken (Gastropoda Opisthobranchia: Sacoglossa en Nudibranchia). *Wetenschappelijke Mededelingen van de KNNV* 183: 1-52.
- VAN URK, R.M., 1972. Notes on American fossil *Ensis* species. *Basteria* 36(2): 131-142.
- VOORTMAN, W., 2005. Boekbespreking : Veldgids Schelpen. *Het Zeepaard* 65(1): 29-31.
- WESSELINGH, F. & T. MEIJER, 2005. Boekbespreking : Veldgids Schelpen. *Afzettingen* 26(1): 5-6.

Emmanuel Dumoulin
H. Consciencestraat 67
8300 Knokke-Heist
edumoulin@belgacom.net

Gesignaleerde literatuur & website

Hayward, P.J. (2004). *A Natural History of the Seashore*. HarperCollins Publishers, London, 288 p. ISBN 000 220030 9 (hardback), 000 220031 7 (paperback)

Dit boek is de opvolger van het befaamde werk 'The Sea Shore' (niet de strandgids) van C.M. Yonge, waarvan de laatste uitgave naar ik meen in 1976 verscheen. Aanbevelenswaardig voor al wie geïnteresseerd is in wat meer informatie over de ecologie van 'zeebeestjes' langs de kust.

Cryptosula - <http://www.cryptosula.net>

Deze website van Marco Faasse bevat een schat aan informatie over de meest uiteenlopende groepen mariene- en brakwater-invertebraten van Nederland; met tevens speciale aandacht voor de recent geïntroduceerde. Naast de vele literatuurreferenties over de verschillende groepen kun je er kennis maken met een groot aantal prachtige kleurenfoto's. Het is meer dan de moeite waard om deze site op geregelde tijdstippen eens te bezoeken, vooral omdat het over soorten gaat die je heel vaak bij ons ook zult kunnen aantreffen.

Haspesslagh, J. & S. Cerpentier (2005). A comprehensive bibliography on the recent marine Mollusca of Belgium (1777 – 2004). *Neptunea* 4(1-2): i-viii, 1-50.

Een uitgebreide, naar volledigheid strevende lijst van publicaties met betrekking tot de zee- en brakwaterweekdieren van België. Een onmisbaar document voor al wie begaan is met het historische en het huidige onderzoek naar de malacofauna langs onze kust. Het is prettig om te grasduinen in deze lijst; je ontdekt er opmerkelijke publicaties en wordt er, tussen de tekst, vergast op heel veel leuke kleurenplaatjes. Alle vermelde boeken en artikels zijn tevens te consulteren in de bibliotheek van het Vlaams Instituut voor de Zee te Oostende. Voor meer info contacteer jan.haspesslagh@vliz.be.

**Emmanuel Dumoulin
H. Consciencestraat 67
8300 Knokke-Heist
edumoulin@belgacom.net**

Liedtekst

de zee is een zij zei hij
une mer de pensées
the sea of thoughts

als ik blader in mijn hoofd
kom ik bij de z op zee
bijna per opzet drijf ik mee
onder mijn gedachtestroom
de zee van tijd waar ik van droom
het glazen huis waarin ik woon

de zon vanonder in mijn glas
en daarachter rollen de golven
terwijl de wind hevig tekeergaat
en ergens anders het leven

jaune toujours
Titel cd 'Camping del Mundo' (2002)